

2. Egy munkának, amely nyilvánvalóan zsidó vonásokat mutat, nem kell szükségszerűen korainak lennie. Ez nagyon fontos szempont, amikor pl. a Máté evangéliuma, vagy a Jakab levél keletkezésének idejét próbáljuk megállapítani. A bibliakutatók közül néhányan éveken át ázzal érveltek, hogy hasonló mondatok, mint Mt 18,17 „legyen előtted olyan mint a pogány és a vámszedő“, vagy a „zsinagóga“ kifejezés használata Jak 2,2-ben, e könyvek korai voltát igazolták. És valóban Jézus tanításának visszacsengése a Jakab levélben úgy ahogyan azt a Máté evangéliumban találjuk e két munkát együvé tartozónak mutatja olyan időszakban, amikor még a páli kereszténység nem jelentkezett, vagy még maga Pál sem indult el missziói munkájára.

Ezeket a kutatókat természetesen zavarba hozták a fenti könyvek késői voltát bizonyító kétségtelen jelek, mint kifejlett egyházfegyelem, szabályok és tanítások (Mt 28,15; Jak 5,15 és más részletek), de ők nagyobb súlyt helyeztek a korai datálásra. Máté evangéliuma esetében a szinoptikus kritika lehetőséget ad, hogy az evangéliumot viszonylag késői időpontra tegyék. A Jakab levél esetében bár a bizonyítékok zavarbaejtők, mégis a judaizmus jelei a legjobban megmagyarázhatók.

3. Amint láttuk a „zsidókereszténység“ kifejezés megtévesztő. Az újtestamentumi kutatást sokáig kísértette Baur szelleme, aki sikeresen megkerülte azt a teljes pszichológiai képtelenséget, hogy Pál, aki magát „héberből való hébernek“ és farizeusnak nevezi, hogyan prédikálhatta az evangéliumot nem zsidó kifejezésekkel. Valójában tehát őskeresztény egyházzól beszélünk, az Újtestamentum egyházáról, s ahelyett, hogy a zsidókereszténységet emlegetnénk, inkább a kereszténység zsidó jellegéről kellene beszélnünk.

LEONARD SWIDLER

A DIALÓGUS TÍZPARANCSOLATA*

A dialógus különböző felfogást képviselő személyek közötti tárgyalás egy közös problémáról. Célja: egymástól tanulni a kölcsönös megváltozás és növekedés érdekében.

Vallásos tárgykörben a múltban is összejöttünk, hogy a tőlünk különböző felfogást vallókkal vitatkozzunk, mint pl. a katolikusok a protestánsokkal, vagy azért, hogy az ellenfelet legyőzzük, vagy, hogy az ellenfélről ismeretet szerezzünk, hogy azután hatékonyabban foglalkozhassunk ill. legjobb esetben egyezkedjünk vele. De, ha találkoztunk is egymással, az csak konfrontáció volt, nyiltabb vagy finomabb polemika,

* Megjelent *The Dialogue Decalogue* címen 1983-ban, az Egyházak Világtanácsának *Current Dialogue* sorozatában. Rövidített szöveg, fordította dr. Erdő Jánbs.

de mindig a másik fél legyőzése végső céljával, mivel meg voltunk győződve arról, hogy abszolút igazsággal csak mi rendelkezünk.

Ez azonban nem dialógus. A párbeszéd nem vita. A dialógusban mindegyik résztvevőnek hallgatnia kell a másikra, olyan nyitottan és rokonszenvesen amennyire teheti, hogy a másik fél álláspontját, amennyire lehetséges, belülről megértse. Az ilyen magatartás önkéntelenül magában foglalja azt a feltevést, hogy a partner állásfoglalását bármely ponton olyan meggyőzőnek találjuk, hogy ha becsületesen cselekszünk, akkor meg kell változnunk; ez a változás pedig nyugtalanító lehet.

Mi a vallásközi dialógussal foglalkozunk. Nem elegendő azonban, hogy a dialógus résztvevői egy vallásos kérdésről tárgyaljanak. A párbeszédre úgy kell jönniük, mint olyan személyek, akik egy vallásos közösséggel azonosulnak. Ha én nem volnék sem zsidó, sem moszlim, sem keresztény, akkor pl. nem vehetnék részt mint „partner“ egy zsidó-keresztény-moszlim vallásközi dialógusban, bár hallgathatom, sőt tájékozódás végett kérdést és hasznos megjegyzést is tehetnék.

Kétségtelen, hogy a vallásközi dialógus új dolgot jelent. Ennek lehetőségét a múltban el sem képzelhattuk. Hogyan tudunk tevékenyen részt venni ebben az új dologban? A következőkben a vallásközi dialógus néhány alapelvét foglaljuk össze, melyeket be kell tartanunk a dialógus sikere érdekében. Ezek nem elméleti szabályok, égből kapott parancsolatok, hanem olyanok, melyeket komoly tapasztalat alapján tanultunk.

Első parancsolat

A dialógus elsődleges célja megváltozni és növekedni a valóság fel fogásában és megértésében, s annak megfelelően cselekedni.

Maga az a tény, hogy én megtanulom, miszerint dialógus partnerem inkább „ezt“ hiszi, mint „azt“, megváltoztatja magatartásomat iránta; ez pedig jelentős változást jelent önmagában is. Mi azért kezdünk párbeszédet, hogy tanulni, változni és növekedni tudjunk, nem pedig, hogy változást kényszerítsünk a „másikra“, mint ahogy az ember ezt a vitában reméli. Másfelől, mivel a dialógusban mindenki azzal a szándékkal vesz részt, hogy tanuljon és önmagát megváltoztassa, a dialógus partnere szintén változni fog. Így a vita feltételezett célja sokkal hatékonyabban elérhető a dialógus által.

Második parancsolat

A vallásközi dialógus kétoldalú terv kell hogy legyen, az egyes vallásos közösségen belül és a vallásos közösségek között. Mivel a vallásos dialógus testületi természetű, és a párbeszéd elsődleges célja, hogy minden egyes partner tanuljon és megváltozzon, éppen azért az is szükséges, hogy minden egyes résztvevő ne csak a hitével szemben álló társával lépjen dialógusba — a lutheránus például az anglikánnal —, hanem saját vallásfelekezetének tagjaival is, így például lutheránus társaival, hogy megossa velük a vallásközi dialógus gyümölcseit. Csak így tanulhat és változhatik az egész közösség, és haladhat a valóság minél teljesebb felismerésére.

Harmadik parancsolat

Mindegyik résztvevőnek teljes őszinteséggel és becsülettel kell bekapcsolódnia a dialógusba. Megvilágítandó, hogy a hagyomány kisebb

és nagyobb támadása milyen irányú, milyen lehet a jövőbeni változás, és a résztvevőnek hol vannak hagyományaival kapcsolatos nehézségei.

Negyedik parancsolat

Minden egyes résztvevőnek hasonlóan teljes becsületet és őszinteséget kell feltételeznie dialógus társaiban. Az őszinteség hiánya nemcsak megakadályozza a dialógus lefolyását, de a dialógus partnerek feltételezett őszinteségének hiánya is hasonlóképpen lehetetlenné teszi a párbeszédet. Röviden: ha nincs bizalom, nincs dialógus.

Ötödik parancsolat

Mindegyik résztvevőnek magának kell álláspontját megmagyaráznia. Így például csak a zsidó magyarázhatja meg, hogy mit jelent zsidónak lenni. Ami a másokat illeti, az csak leírható, hogy milyen kívülről. Azonkívül, mivel a párbeszéd dinamikus eszköz, és amint mindegyik résztvevő tanul, ezért változni fog és következésképpen folytatódóan mélyül, kiterjed és önmeghatározását módosítja, vigyázva arra, hogy társaival is állandó dialógusban maradjon. Ilyenformán kötelező, hogy minden dialógus partner megmagyarázza, mit jelent saját hagyománya valódi tagjának lenni.

A dialógus résztvevőnek fel kell ismernie önmagát a róla alkotott magyarázatban. Ez a vallásközi hermeneutika aranyszabálya, amint azt gyakran ismételte Raimundo Panikkar, a „vallásközi dialógus apostola.“ A megértés érdekében minden egyes dialógus résztvevő természetesen megpróbálja, hogy önmaga számára kifejezze azt, amit partnere állításának értelméül gondol. A „világ teológia“ szószólója, Wilfred Cantwell Smith, ehhez még hozzátenné, hogy ezt a kifejezést érdektelen megfigyelők által kellene igazolni.

Hatodik parancsolat

A résztvevő ne azzal a határozott feltevessel jöjjön a dialógusra, hogy kimutassa az eltérések pontjait. Inkább minden egyes résztvevő nemcsak nyitottsággal és rokonszeggel hallgasson a másik partnerre, hanem próbáljon dialógus társával megegyezni, amennyire lehetséges, megtartva integritását saját hagyományát illetően. Ahol már nem tud megegyezni anélkül, hogy saját integritását ne sértse meg, ott található az igazi ellentét, amelyről gyakran kiderül, hogy különbözik attól a nézet-eltéréstől, amelyet idő előtt tévesen feltételeztek.

Hetedik parancsolat

A dialógus csak egyenlők között lehetséges, amint a II. vatikáni zsinat megállapította: „par cum pari“. Ez azt jelenti, hogy például nemcsak nem lehet dialógus egy képzett teológus és egy egyszerű gyülekezeti tag között, de nem lehetséges az egyoldalú dialógus sem.

Nyolcadik parancsolat

A dialógus csak kölcsönös bizalom alapján történhetik. Noha a vallásközi dialógusnak bizonyos „testületi“ dimenzióval kell folynia, vagyis a résztvevők egy vallásos közösség tagjai kell hogy legyenek — például hindu, buddhista —, hasonlóképpen igaz, hogy csak *személyek* folytathatnak dialógust. A személyek közötti párbeszéd viszont csak személyes bizalmon alapulhat. Következésképpen nem okos dolog mindjárt kez-

detben a legnehezebb kérdéseket tárgyalni, hanem inkább azokat a vitapontokat kell először megközelíteni, amelyek közös alapot biztosítanak, miáltal az emberi bizalom alapját teremtik meg. Amilyen mértékben ez a személyes bizalom mélyül és kiterjed, úgy lehet fokozatosan a nehezebb, bonyolultabb kérdésekhez hozzáfogni. Amint a tanulásban is az ismertről haladunk az ismeretlen felé, úgy a dialógusban is a közösen elfogadott kérdésekről megyünk tovább, hogy az eltérések kérdéseit meg tárgyaljuk.

Kilencedik parancsolat

A vallásközi dialógust kezdő személyek önbírálattal kell lenniök önmagukat és saját vallásos hagyományait illetően. Az önbírálat hiánya ugyanis magában foglalja, hogy a résztvevő hagyománya máris rendelkezik az összes helyes feleletekkel. Az ilyen magatartás nemcsak szükségtelessé, de egyenesen lehetetlenné teszi a dialógust, mivel mi első sorban azért kezdünk párbeszédet, hogy tanulhassunk, ami nyilvánvalóan lehetetlen, ha a mi hagyományunk sohasem tévedett, ha bírja az összes igaz feleleteket. Kétségtelen, hogy a vallásközi dialógusban az egyénnek vallásos hagyományában teljességgel és meggyőződéssel kell állania, de az ilyen integritásnak és meggyőződésnek magában kell foglalnia és nem kizárnia egy egészséges önbírálatot. Enélkül nem lehet dialógus és valóságos integritás sem.

Tizedik parancsolat

Minden résztvevőnek meg kell próbálnia, hogy partnere vallását belülről tapasztalja meg, mivel a vallás nem csupán a fejnek, hanem a léleknek, a szívnek, és az egész létnek egyéni és közösségi ügye. John Donne ezzel kapcsolatban egy másik egyén vallásos tapasztalatába való átmenetelről beszél, hogy azután megvilágosodottan, kitágultan és elmélyülten jöjjön vissza.

*
* *
*

A vallásközi dialógus három területen működik: gyakorlati téren, ahol az emberiség megsegítése érdekében működünk közre; a megismerés területén, ahol megértést és igazságot keresünk; és szellemi területen, ahol megpróbáljuk a dialógus-társ vallását belülről tapasztalni.

A vallásközi dialógusnak hasonlóképpen három szakasza van. Az elsőben elfelejtjük az egymásról alkotott téves információkat, és egymást úgy kezdjük megismerni, amint igazán vagyunk. A második szakaszban a partner hagyományában értékeket különböztetünk meg és azokat saját hagyományunkba kívánjuk átvinni. Így például a katolikus-protestáns dialógusban a katolikusok megtanulták a Bibliát hangsúlyozni, a protestánsok viszont megtanulták értékelni a szakramentális közelítést a keresztény élethez, — mindkét említett érték hagyományosan a másik vallásos közösséghez kapcsolódik. Ha komolyak vagyunk, állhatatosak és eléggé fogékonyak a párbeszédben, akkor beléphetünk a dialógus harmadik szakaszába. Itt megkezdjük együtt a valóság, az értelem és az igazság új területeinek feltárását, amelyről azelőtt egyikünknek sem volt tudomása. Így elmondhatjuk, hogy a türelemmel folytatott dialógus új kijelentés eszköze, a valóság további feltárása lehet, amelynek megfelelően azután cselekednünk kell.

OKMÁNYTÁR A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS TEMPLOM
TÖRTÉNETÉHEZ

Első közlemény

Az ország egyik legszebb, legeredetibb rokokó és klasszicista elemeket is felhasználó későbarokk temploma épült fel 1792—1796 között a kolozsvári unitáriusok használatára. Az egyház- és művészettörténészek figyelmét közel másfél századon át elkerülte a templom építésének hi-telyes története. Akik mégis irtak róla egy-egy városismertetésben, főleg impozáns belső terére, nagy befogadóképességére figyeltek fel. Kővári László a magyar és lengyel unitáriusok összefogásának eredményeként felépült templomról csak ennyit jegyez meg: „Igen nagy épület, roppant boltíveit egyetlen oszlop se tartja“ (*Kolozsvár s vidékének ismertetéséhez*. Kolozsvári Naptár 1851-re). A város régi emlékeit felidéző Nagy Péter is 1926-ban így foglalja össze benyomásait: „Kívülről egyszerű, minden fényűző pompa, minden hivalkodás nélkül való. Természetesen belül sem diszes, és azért mégis meglep és áhítatra kelt. Meglep óriási arányaival is. A templom több ezer hívő befogadására elegendő. Mennyire bizhattak építői hitük hódító erejében! Szépen kidolgozott, fehérre festett falai pedig megfogják a lelket. Homlokzatán arany betűkkel ragyog a büszke mondás: In honorem solius Dei.“ Kővári László és Nagy Péter állítása is helyesbitendő, hiszen ha nagy fesztávolságra is, de vannak tartóoszlopai az épületnek, s legfeljebb a katolikus barokk templomokhoz viszonyítva alig díszített.

A templom építőjének neve teljesen feledésbe merült. Kelemen Lajos *Kolozsvári kalauzában* (1903) még nem említi, ki építette a templomot. Későbből származhat az a feltételezése, hogy Ugrai László, kora legjelentősebb unitárius építész tervezhette ezt. Utóbb talán dolgozatot is írt *Ugrai László, az unitárius templom és kollégium építészé* címmel (Balogh Jolán könyve 47. lapján idézi), s emellett híres városismertető sétái alkalmával számtalanszor elismételhette Ugrai nevét e templommal kapcsolatban. Az ő nyomán aztán nem csak Balogh Jolán (*Kolozsvár műemlékei*. 1935.), hanem Bíró József (*Erdély művészete* é.n.; *Kolozsvári képeskönyv*), Zádor Anna—Rados Jenő klasszicizmusról szóló szakkönyve, sőt a Művészeti Lexikon 1968-ban megjelent IV. kötete is (Ugrai László címszó) átveszi ezt a tetszetős állítást.

E tévedés ismételt kinyomtatása annál meglepőbb, mert a templom alapjába elhelyezett és „Antonius Török“ építész név szerint is említő felírat szövegét Jakab Elek 1888-ban, Péterfi Dénes meg 1892-ben nyomtatásban közölte.* Az unitárius egyházközség irattára pedig szinte hiánytalanul őrzi mindmáig a templomépítéssel kapcsolatos dokumentumokat. Ezek minden kétséget kizárólag bizonyítják, hogy Ugrai Lászlónak nincs

* *Oklevéltár Kolozsvár története Második és Harmadik kötetéhez*. Össze-gyűjtötte és közölte Jakab Elek, CCCXIV. okmány 662—666. 1. Ugyanazt közli Péterfi Dénes a Keresztény Magvető 1892-es évfolyama 212—215. lapján. (Péterfi jelzi, hogy a levéltár XXXIII. fasc. 12. darabja ez okmány. Megelőzőleg a 210—212. lapon Ferencz József a 11. sz. okiratot, Lázár István püspök beszédét teszi közzé.)